

Între neutralitate și aliniere: aspecte privind politica externă a României la începutul Marelui Război

(Between neutrality and bandwagoning: aspects regarding Romanian foreign policy at the beginning of the Great War)

Hadrian GORUN

Abstract: *Romanian foreign policy during Great War aimed to achieve the national interest, namely to receive the Romanian territories from the Dual Monarchy of Austria-Hungary. Romanian Kingdom acted as a rational actor in international relations, declaring its neutrality in the summer of the year 1914. The Romanian government was aware of the poor endowing of the army concerning war materials and ammunitions. Ion I.C Brătianu attempted also to obtain certain guarantees concerning the obtainment of the territories under Austro-Hungarian rule. So he decided to delay the moment of intervention in the war as long as possible. But the neutrality was only a temporary one due to the geographical position of the country and the evolution of the war. For a while Romania played the role of the holder of balance of power in the Balkan area. The president of the Romanian Council of ministers, Ion I. C. Brătianu enjoyed a real monopoly on the decisions of foreign policy. He will adopt a bandwagoning behavior, deciding to enter World War I, alongside with Entente at the moment he considered optimal.*

Keywords: *Great War, Ion I. C. Brătianu, foreign policy, neutrality, bandwagoning, Entente.*

Introducere

După izbucnirea războiului mondial, cercurile conducătoare de la București, s-au confruntat cu o dilemă majoră în privința deciziei celei mai favorabile interesului național al României: intervenția de

partea Puterilor Centrale, pentru a onora tratatul de alianță din 1883, declararea neutralității pentru a observa cu atenție și responsabilitate evoluția evenimentelor sau alăturarea la Tripla Înțelegere. Ne putem întreba de ce România nu a optat pentru cea dintâi variantă. În această privință,

împărtășim punctul de vedere al istoricului Glenn E. Torrey. Demnitarii prezenți la Consiliul de Coroană de la Sinaia din 21 iulie/ 3 august 1914 au adoptat soluția neutralității, majoritatea apreciind că acțiunea unilaterală și agresivă a Austro-Ungariei, îndreptată împotriva Serbiei, absolvea România de orice obligație asumată prin respectivul tratat.¹ Tratatul din 1883 avea un caracter cvasisecret. Până în momentul întrunirii Consiliului de Coroană, existența acestui tratat era necunoscută atât opiniei publice, cât și majorității clasei politice românești. Regele Carol I a fost printre puținii care au avut cunoștință de conținutul lui. Potrivit lui Rudolf Dinu, înainte de izbucnirea războiului mondial, diplomația a reprezentat un domeniu rezervat regelui. Monarhul era perceput, în contextul vieții parlamentare, drept unic garant al continuității politicii externe.² Decizia Consiliului de Coroană a pus capăt acestei stări de lucruri, deoarece nu a fost concordantă cu voința suveranului.

Neutralitatea binevoitoare față de Antanta- o neutralitate provizorie

În ceea ce privește tratatul din 1883, principiul *casus foederis* era inaplicabil, întrucât la 28 iulie 1914, Dubla monarhie austro-ungară s-a constituit de fapt în parte agresoare, nu în victimă a agresiunii Serbiei. Prin urmare, tratatul semnat de România, reînnoit pentru ultima dată

în 1913, a devenit caduc. Bucureștiul nu își mai asuma nicio obligație de intervenție în sprijinul Imperiului dualist. Având în vedere prezența Rusiei printre puterile componente ale Antantei, singura soluție rezonabilă rămânea, cel puțin inițial³, declararea neutralității.

Neutralitatea pentru care au optat oamenii de stat români mai este consemnată, în unele documente de arhivă, ca *expectativă armată cu apărarea frontierelor*.⁴ Optăm însă pentru noțiunea de neutralitate, consacrată în relațiile internaționale. Suntem de acord deopotrivă cu utilizarea conceptului de *neutralitate armată*⁵, având în vedere preparativele militare intense la care a procedat, în acest interval, Regatul României.

Termenul de neutralitate este, în opinia noastră, mult mai cuprinzător și mai relevant, referindu-se la statutul politico-juridic al unui stat care se abține de la amestecul într-un conflict și refuză aderarea la alianțe sau blocuri militare. Totuși, un stat neutru poate întreține relații diplomatice cu toți ceilalți actori ai sistemului internațional, inclusiv cu cei aflați în stare de beligeranță. Or, România a continuat să aibă raporturi atât cu puterile Antantei, cât și cu statele ce alcătuiau tabăra Puterilor Centrale. Diplomația română a purtat tratative cu ambele alianțe pe întreaga durată a neutralității. Guvernul român s-a străduit să păstreze secretul asupra negocierilor purtate în vederea alăturării la Antantă, pentru a nu trezi susceptibilitățile grupării

militare rivale și pentru a evita astfel să se expună unui atac din partea acesteia. Din rațiuni tactice, statul român va proceda, ulterior, inclusiv la semnarea unui acord comercial cu Germania.

Cu toate acestea, era vorba de o neutralitate binevoitoare față de Antanta. După intrarea în război a Turciei alături de Puterile Centrale, România a dispus, pe teritoriul său, interzicerea transportului materialelor de război expediate Turciei de către Germania. România urma să faciliteze în schimb transporturile militare cu destinația Serbia.⁶ Gestul reprezenta un act de curaj, întrucât putea fi interpretat ca o sfidare la adresa Germaniei. Declararea neutralității provocase de fapt nemulțumiri la Berlin. O neutralitate binevoitoare față de un bloc beligerant se constituia, foarte probabil, în preludiul aderării la respectiva alianță mai devreme ori mai târziu. În cazul României, evoluția evenimentelor a confirmat, indubitabil, această tendință.

Atitudinea preferențială se fundamenta pe promisiunea Antantei de a acorda sprijin României pentru realizarea dezideratelor naționale. Implicit, Antanta susținea obiectivele naționale românești.

Neutralitatea românească în Primul Război Mondial nu putea fi decât temporară. Situată la interfeșta intereselor divergente ale marilor puteri, România se va găsi treptat în situația presantă de a fi înconjurată doar de state aflate în stare de beligeranță. Dată fiind

poziția pe harta geopolitică a Europei, ea nu își putea îngădui să adopte o neutralitate permanentă, precum Elveția. Statutul de neutralitate perpetuă al acesteia din urmă fusese unanim recunoscut încă din momentul parafării păcii de la Westfalia și nașterii sistemului internațional modern, în anul 1648.⁷ Potrivit lui Arnaud Blin, odată cu semnarea tratatelor de pace de la Westfalia, ideea unei Europe creștine unificate a fost substituită de un nou mecanism în relațiile internaționale, mecanism întemeiat pe raporturile de forță, echilibrul puterilor și amoralitatea *realpolitik*-ului. Specialistul în relații internaționale menționat vorbește despre un „*regim westfalian*”, care a luat naștere în toamna lui 1648 și care va reglementa, pentru câteva secole, politica internațională.⁸ Practic, nu ar exista, în opinia sa, decât trei modalități pentru a gestiona raporturile de forță, anume hegemonia imperială, echilibrul puterilor și securitatea colectivă. Hegemonia imperială și-a găsit expresia desăvârșită în modelul roman, a cărui reproducere s-a încercat în mai multe rânduri. Echilibrul puterilor a reprezentat instrumentul ales de către arhitecții tratatelor westfaliene și, cu deosebire, de către succesorii lor. Securitatea colectivă, care se originează, de asemenea, în acordurile de la Westfalia, este cea mai nouă dintre cele trei modalități. Securitatea colectivă se definește în raport cu echilibrul puterilor și tinde să sistematizeze și să instituționalizeze relațiile internaționale, astfel încât să

coordoneze politicile generale ale statelor potrivit principiilor generale. Se presupunea că angajamentele colective ale țărilor se fundamentau pe un regim de securitate ce proteja statele care își asumaseră respectivele angajamente. Acest sistem se sprijină pe acțiunea organizațiilor internaționale înființate chiar cu acest scop.⁹

Liberalismul idealist, specific epocii interbelice a accentuat rolul organizațiilor internaționale, propunând instituirea unui sistem de securitate colectivă. Dacă realismul socotea balanța puterii drept cel mai important mijloc pentru evitarea războiului și prezervarea păcii, idealismul considera tocmai contrariul. Balanța de putere nu doar că nu ar fi în măsură să prevină războiul ci, mai mult, ar constitui, o cauză a izbucnirii lui. Liga Națiunilor, organizație internațională fondată în anul 1919, a tins să instituie și să mențină un climat propice cooperării și să soluționeze diferendele pe cale pașnică. Era vizată depășirea intereselor naționale care periclitau pacea.¹⁰ Idealiștii își exprimau speranța că statele erau în măsură să funcționeze mai degrabă ca o comunitate decât ca agenți autonomi, preocupați exclusiv și excesiv de susținerea și promovarea propriilor obiective, cu orice preț, precum în realism. Cu toate acestea, după cum o va dovedi evoluția evenimentelor interbelice, idealismul liberal nu s-a constituit într-un „ghid intelectual corespunzător”.¹¹ Societatea Națiunilor (un proiect prin excelență idealist) nu a fost capabilă să mențină pacea și să

getioneze eficient crizele internaționale.

România- custode al balanței de putere în arealul balcanic

Regiunea balcanică a cunoscut, în cursul neutralității României (1914-1916), o dinamică geopolitică deosebită. Regatul României a performat rolul de element ponderator (custode) în funcționarea balanței de putere din Balcani în primii ani ai Marelui Război. Bucureștiul a asumat o misiune similară în cel de al doilea conflict balcanic. România a intervenit cu intenția clară de a conserva balanța de putere. Sfidând Viena, care își asumase statutul de protector al Sofiei, România s-a opus posibilității ca Bulgaria să dobândească o prea mare putere, afectând astfel statu-quo-ul teritorial. O victorie repurtată de Bulgaria asupra foștilor aliați din 1912, Serbia și Grecia, ar fi fost susceptibilă să compromită echilibrul balcanic. Statul sud-dunărean ar fi devenit un hegemon regional,¹² situație indezirabilă pentru oamenii de stat români. Împărțășim punctul de vedere al lui Rudolf Dinu, care afirma că după anul 1900, din considerente geografice, strategice și etnice, politica externă a României a fost, în mod necesar, centrată pe Balcani. Existența unei populații românești numeroase în peninsula (macedo-români) a oferit Bucureștiului „pretextul etnic al unei politici balcanice a statu-quo-ului, care va conduce la o confruntare cu naționalismul bulgar”.¹³

Tratatul de pace semnat în capitala României, la 10 august 1913, a consacrat statutul României ca principală și cea mai importantă putere regională. Statul român era în măsură să se bucure de libertate de mișcare în arena internațională și să își rezerve dreptul de a adopta deciziile esențiale de politică externă (precum declararea neutralității și, mai târziu, intrarea în război) în momentele pe care le socotea cele mai prielnice. România a continuat să își asume rolul de element echilibrator, menținându-se deliberat într-o poziție de rezervă, de expectativă și intervenind doar atunci când a considerat oportun.

După cum remarca istoricul rus Grigorii Șkundin, întâlnim în istoriografie opinii diferite în privința momentului reorientării politicii externe a României. Fără îndoială, acest proces a fost însă accelerat de reacția negativă a Vienei față de tratatul din 1913, pe care îl voia revizuit în favoarea sa.¹⁴

În timpul neutralității, Regatul român a rezistat mereu atât presiunilor exercitate de marile puteri componente ale celor două alianțe (presiuni ce alternau uneori cu amenințări implicite), cât și anumitor tentații, generate de unele promisiuni sau de evoluția operațiunilor de pe front. Reprezentanții curentului intervenționist din interior considerau că victoria rusă de la Lemberg (septembrie 1914) și intrarea în război a Italiei (mai 1915) au constituit ocazii favorabile pentru intervenția României, pe care guver-

nul Ion I. C. Brătianu le-a ratat cu ușurință. Cercurile ruse solicitau mai insistent intrarea României în război în momentele dificile, de recul militar, pentru a slăbi presiunea exercitată de trupele Puterilor Centrale. Dimpotrivă, în mod firesc, activitatea din interiorul țării, desfășurată în favoarea intervenției, câștiga în amploare atunci când situația militară surădea mai mult Aliților. Inclusiv autoritățile guvernamentale preferau ca trecerea la starea de beligeranță să se producă atunci când Antanta se afla într-o poziție de superioritate.

Rolul fundamental al lui Ion I. C. Brătianu și comportamentul de tip aliniere (*bandwagoning*)

Este acesta doar unul dintre motivele tergiversărilor guvernului condus de Ion I. C. Brătianu. Evoluțiile viitoare aveau să dea dreptate președintelui Consiliului de miniștri al României, confirmând tactul său diplomatic. Odată cu trecerea în neființă a regelui Carol I, principalul decident în politica externă a devenit Ion I. C. Brătianu, în vreme ce regina Maria era cel mai energic promotor al cauzei Antantei.¹⁵

Deosebitele calități diplomatice ale lui Ion I. C. Brătianu au ieșit din plin la iveală în timpul neutralității, când reprezentanții Antantei și cei ai Triplei Alianțe se străduiau să îi câștige concursul. Virtuțile omului de stat român au fost relevate și de Grigorii Șkundin: „[...]cheia destinului României se afla în buzunarul primului-ministru. [...]”

Avea o minte lucidă și rațională și știa cum să joace "la două capete" în mod admirabil, făcând promisiuni atractive, dar vagi și rezervate [...]".¹⁶ În perioada 1914-1916, manifestând un veritabil "despotism politic", Brătianu a vegheat asupra politicii externe a țării, neținând seama de punctele de vedere ale ministrului de externe, Emanoil Porumbaru. Președintele Consiliului de miniștri a purtat tratative și a luat decizii majore fără știrea liderului formal al diplomației.¹⁷ Mai mult, ministrul afacerilor străine era numit ironic "ministrul străin de afaceri"¹⁸, o dovadă incontestabilă a rolului său șters, insignifiant. În privința deciziilor de politică externă, șeful formal al diplomației se afla mereu în umbra lui Ion I. C. Brătianu. În marea majoritate a cazurilor, cel din urmă a tratat cele mai importante chestiuni direct cu reprezentanții diplomației ai Antantei.

Președintele Consiliului de miniștri al României nu adopta hotărâri cu mare rapiditate, mai ales dacă acestea erau vitale pentru succesul politicii externe a țării. Glenn E. Torrey îl socotea cel mai potrivit pentru disimularea diplomatică necesară pentru a tempera Puterile Centrale, în timp ce discuta cu reprezentanții Antantei termenii angajării militare a României. Brătianu era în măsură să calculeze extrem de riguros toate consecințele posibile ale mișcărilor sale. Prefera adesea mai degrabă să se sustragă decât să ia o decizie cu repercusiuni nefaste.¹⁹ Acordul cu Italia din septembrie 1914, reînnoit în februarie 1915,

referitor la condițiile părăsirii neutralității de către cele două state, nu este surprinzător, devreme ce însuși șeful guvernului compara lupta României pentru unitate națională cu cea a Italiei. Brătianu era conștient și deopotrivă pătruns de importanța misiiei care îi revenea. El declara plenipotențiarului francez, Jean-Camille Blondel, încă de la sfârșitul anului 1912, odată cu relansarea relațiilor cu marea republică latină a Occidentului, că imperiul dualist austro-ungar va fi supus disoluției și "[...] de aceea trebuie să fim pregătiți [...] să-i primim pe frații noștri din Transilvania."²⁰ În anii Marii conflagrații, Ionel Brătianu a reușit să exercite o influență crescândă asupra Casei Regale (atât asupra regelui Ferdinand I, cât și asupra reginei Maria), prin intermediul prințului Barbu Știrbey, administratorul domeniilor Coroanei. Acesta din urmă a devenit consilierul personal al regelui, un fel de „tutore politic”, al monarhului între anii 1914-1918.²¹

Acuratețea predicțiilor lui Ion I. C. Brătianu a fost, de asemenea, evidențiată și de către Glenn Torrey. Istoricul american considera că după victoria franceză de pe Marna (6-13 septembrie 1914)- în urma căreia Parisul a fost salvat- Brătianu a prevăzut triumful final al Antantei. Ulterior, animat de această convingere, prin toate demersurile de politică externă, el a încercat să ducă la îndeplinire programul național românesc.²²

Conform opiniei lui Rudolf Dinu, Brătianu a încercat inițial, prin poli-

tica de neutralitate, să evite participarea la conflict. Ulterior, omul de stat român va adopta un comportament de tip *alinieră* (*bandwagoning*), decidând intrarea în război alături de tabăra mai puternică, la momentul optim.²³ Îmbrățișăm punctele de vedere ale istoricilor amintiți, care au realizat analize deosebit de pertinente ale politicii externe românești în timpul guvernării lui Ion I. C. Brătianu.

De regulă, în relațiile cu marile puteri, statele mai slabe tind mai curând către aliniere, decât către balansare, în timp ce în relațiile cu actori dispunând de o putere similară cu a lor, vor opta mai degrabă pentru balansare.²⁴ În ceea ce privește Bulgaria (un stat dispunând de capabilități militare oarecum similare), oficialitățile de la București au preferat mai degrabă să opteze pentru balansare. În raporturile cu statele Antantei, Regatul României a ales, în mod firesc, să adopte o conduită de tip aliniere. Atunci când un actor statal sau o alianță are cele mai mari șanse de a ieși învingător(oare) într-un conflict, statele preferă mai degrabă să se ralieze taberei mai puternice decât să formeze coalizioni. În aceste condiții, statele vor opta pentru aliniere.²⁵

Cei dintâi care au utilizat noțiunea *bandwagoning* (alinieră) ca opusă termenului *balancing* (balansare), în teoria relațiilor internaționale, au fost Quincy Wright și Stephen Van Evera.²⁶ Reprezentant al neo-realismului defensiv, Kenneth Waltz a făcut distincție între comportamentul

de tip aliniere pe plan intern și cel adoptat de actorii statali în politica externă. În al doilea caz, statele depun eforturi mai susținute pentru a-și amplifica puterea ori se aliază cu altele, dacă au rămas într-o poziție de inferioritate: "*Într-o competiție pentru poziția de lider, balansarea este comportamentul corect acolo unde victoria unei coaliții asupra alteia îi lasă pe membrii mai slabi ai coaliției câștigătoare la dispoziția celor mai puternici. Nimeni nu-și dorește ca altcineva să câștige; nici una din marile puteri nu-și dorește ca una dintre ele să se impună ca lider.*"²⁷

Ne reține cu predilecție atenția ultima frază: "*nici una din marile puteri nu-și dorește ca una dintre ele să se impună ca lider*". Situația este, desigur, similară în cursul Primei Conflagrații Mondiale și imediat după încheierea sa. Deși aliate cu Rusia, Marea Britanie și Franța nu își doreau ca cea dintâi să își consolideze influența și să își extindă controlul în Balcani și în Europa de Est. Ulterior, în ajunul Conferinței de pace, Marea Britanie se temea de posibilele pretenții franceze de hegemonie asupra continentului european. Numai că aceste temeri erau neîntemeiate, dat fiind imensul efort de război al Franței. După succesul revoluției bolșevice, Rusia va fi sfâșiată de războiul civil. Tocmai Germania, stat învins în război și pedepsit cu asprime prin intermediul clauzelor împovărătoare ale tratatului de pace, va fi puterea care va amenința status-quo-ul statornicit la

Versailles și, finalmente, va destrăma ordinea și stabilitatea internațională. Reafirmarea Germaniei ca mare putere europeană, reînarmarea ei și încălcarea flagrantă a altor prevederi ale tratatelor de Versailles și Locarno demonstrează cât de iluzorie a fost pacea de 20 de ani, confirmând opinia unor istorici, potrivit căreia a fost vorba, mai degrabă, despre un armistițiu de 20 de ani.

România va decide să intre în război de partea Quadruplei Alianțe (denumite astfel după intervenția Italiei în conflict, în primăvara anului 1915) într-un moment favorabil acesteia din urmă, când victoria finală începuse să se contureze într-o oarecare măsură. Din această perspectivă, desfășurând o politică de aliniere, un stat se aliază cu tabăra mai puternică, în scopul împărțirii avantajelor și beneficiilor, după obținerea victoriei finale.²⁸ Opțiunile de alianță ale României și Italiei în Primul Război Mondial relevă acest tip de aliniere.²⁹ Ambelor li s-au făgăduit, ca preț al participării la război, recompense teritoriale pe seama monarhiei dualiste austro-ungare.

Statele slabe, spre deosebire de marile puteri, manifestă un interes deosebit față de puterile vecine, fiind preocupate cu deosebire de evoluția evenimentelor din proximitatea propriilor frontiere. Mai mult, actorii statali slabi pot balansa, atunci când sunt amenințați de state ce dispun de capacități aproximativ egale, dar tind să se alinieze atunci când simt că securitatea și integritatea lor teri-

torială este periclitată mare putere.³⁰ Politica de balansare a puterii Bulgariei, adoptată de către guvernul de la București, este relevantă.

Pe de altă parte, dacă luăm în calcul principalele ipoteze privind alinierea, abordate de către Stephen Walt, alierea României cu Imperiul rus nu este surprinzătoare. Astfel, pentru Regatul român, Rusia reprezenta amenințarea externă cea mai serioasă, or, în concepția lui Walt, statele sunt înclinate să se alieze cu puterea cea mai amenințătoare. Pe de altă parte, cu cât este mai apropiată, din punct de vedere geografic o mare putere, cu atât este mai mare tendința statelor învecinate de a se coaliza cu respectiva putere.³¹ Or, Rusia se afla în imediata vecinătate a României. Regăsirea României și Rusiei în aceeași tabără, începând cu 4/17 august 1916, ca urmare a politicii de *bandwagoning* a celei dintâi, nu mai apare chiar surprinzătoare în acest context.

Concluzie

Regatul României și-a declarat neutralitatea, în 21 iulie/ 3 august 1914, acționând ca actor rațional în relațiile internaționale. Motivațiile deciziei autorităților guvernamentale române rezidă în precaritatea pregătirii militare și în înzestrarea deficitară cu materiale de război și muniții. Totodată, guvernul de la București trebuia să obțină garanții certe cu privire la recunoașterea revendicărilor sale teritoriale. În poli-

tica sa externă, România a alternat între o neutralitate armată cu apărarea frontierelor (în fapt o neutralitate binevoitoare față de Antanta) și un comportament de tip aliniere (*bandwagoning*). Guvernul român

condus de Ion I. C. Brătianu se va decide să se ralieze taberei Antantei, atunci când a considerat că aceasta avea șanse mai mari de a câștiga războiul.

Note

- ¹ Glenn E. Torrey, "Romania and the Belligerents 1914-1916" in *Romania in World War I: A collection of studies*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999, p. 10.
- ² Rudolf Dinu, "Romania's way from neutrality to War. An analysis regarding the Romanian Foreign Policy", in *La Grande Guerre. Histoire de la mémoire collective en France et en Roumanie*, coord. Christophe Prochasson et Florin Țurcanu, Bucharest, New Europe College, 2010, p. 9.
- ³ Hadrian Gorun, "Considerations on the Romanian-Russian and Romanian-Bulgarian relations at the Beginning of World War I. A few Romanian and French Documentary Evidence", in *Analele Universității din Craiova. Seria Istorie*, Anul XIX, nr. 1 (25)/2014, p. 69.
- ⁴ Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond Microfilme, Franța, rola 101, partea I, f. 267.
- ⁵ Vezi Anastasie Iordache, *Reorientarea politicii externe a României și neutralitatea armată*, Editura Paideia, București, 1998.
- ⁶ Constantin Kirițescu, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, Imprimeria Centrală, București, 1940, p. 12. Textul acordului ruso-român, semnat la Petrograd, la 18 septembrie/ 1 octombrie 1914 este relevant, în acest sens.
- ⁷ Vezi Arnaud Blin, *La Paix de Westphalie ou la naissance de l'Europe moderne*, Editions Complexe, Paris, 2006.
- ⁸ *Ibidem*, pp. 5-6.
- ⁹ *Ibidem*, pp. 7-8.
- ¹⁰ Joshua Goldstein, Jon Pevehouse, *Relații internaționale*, traducere de Andreea-Ioana Cozianu, Elena Farca, Adriana Ștraub, Editura Polirom, Iași, 2008, p.149; Stefano Guzzini, *Realism și relații internaționale*, traducere Diana Istrățescu, Editura Institutul European, Iași, 2000, pp. 49-51; Jill Steans, Lloyd Pettiford, în colaborare cu Thomas Diez, *Introducere în relațiile internaționale. Perspective și teme*, Traducere: Mihnea Columbeanu, Editura Antet, București, 2005, p. 32.
- ¹¹ Robert Jackson, Georg Sørensen, *Introduction to international relations. Theories and Approaches*, 4th edition, Oxford University Press, New York, 2010, p. 35.
- ¹² H. Gorun, "Considerations on the Romanian-Russian...", in *loc. cit.*, p. 70.
- ¹³ Rudolf Dinu, *op. cit.*, in *loc. cit.*, pp. 10-11.
- ¹⁴ Grigorii Shkundin, "The foreign policy of Ionel I. C. Brătianu in the

- vision of the foreign diplomats (January-February 1914)”, in *Romanian and European diplomacy. From cabinet diplomacy to the 21st century Challenges*, edited by Gh. Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, Adrian Vițelaru, Ionuț Nistor, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, Casa Editrice Trieste, 2012, p. 278.
- ¹⁵ G. E. Torrey, *România în Primul Război Mondial*, traducere din limba engleză de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, București, 2014, p. 17; R. Dinu, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 14. Vezi și Ion Bulei, *Regina Maria*, Editura Meteor Publishing, București, 2016.
- ¹⁶ G. Shkundin, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 277.
- ¹⁷ *Ibidem*, p. 281.
- ¹⁸ *Ibidem*.
- ¹⁹ Glenn E. Torrey, *România în primul...*, p. 20.
- ²⁰ *Ibidem*, pp. 20-21.
- ²¹ *Ibidem*, pp. 21-22.
- ²² Idem, “Romania and the Belligerents...”, in *loc. cit.*, p. 14; R. Dinu, *op. cit.*, in *loc. cit.*, p. 14.
- ²³ R. Dinu, *op. cit.*, in *loc. cit.*, pp. 14-15.
- ²⁴ Șerban Filip Cioculescu, *Studiu introductiv la Stephen M. Walt, Originile alianțelor*, traducere Mihaela Boca, Editura Institutul European, Iași, 2008, p. 28.
- ²⁵ Kenneth N. Waltz, *Teoria politicii internaționale*, traducere de Nicoleta Mihăilescu, Editura Polirom, Iași, 2006, p. 176.
- ²⁶ Quincy Wright, *A Study of War: Second Edition, with a Commentary on War since 1942*, University of Chicago Press, Chicago 1965, in K. Waltz, *op. cit.*, p. 176, nota nr. 1.
- ²⁷ K. Waltz, *op. cit.*, p. 177.
- ²⁸ S. Walt, *op. cit.*, p. 61.
- ²⁹ A. J. P. Taylor, *The First World War*, New York, 1989, pp. 88-90, p. 153, in S. Walt, *op. cit.*, p. 61.
- ³⁰ S. Walt, *op. cit.*, p. 71.
- ³¹ *Ibidem*, p. 75.

Bibliografie

Lucrări cu caracter general și special:

BLIN, Arnaud *La Paix de Westphalie ou la naissance de l'Europe moderne*, Editions Complexe, Paris, 2006.

BULEI, Ion, *Regina Maria*, Editura Meteor Publishing, București, 2016.

DINU, Rudolf “Romania’s way from neutrality to War. An analysis regarding the Romanian Foreign Policy”, in *La Grande Guerre. Histoire de la mémoire collective en France et en Roumanie*, coord. Christophe Prochasson et Florin Țurcanu, Bucharest, New Europe College, 2010.

GOLDSTEIN, Joshua, PEVEHOUSE, Jon, *Relații internaționale*, traducere de Andreea-Ioana Cozianu, Elena Farca, Adriana Ștraub, Editura Polirom, Iași, 2008.

GUZZINI, Stefano, *Realism și relații internaționale*, traducere Diana Istrățescu, Editura Institutul European, Iași, 2000.

IORDACHE, Anastasie, *Reorientarea politicii externe a României și neutralitatea armată*, Editura Paideia, București, 1998.

JACKSON, Robert, Georg, SORENSEN, *Introduction to international relations. Theories and*

- Approaches*, 4th edition, Oxford University Press, New York, 2010
- KIRIȚESCU, Constantin, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire*, Imprimeria Centrală, București, 1940.
- SHKUNDIN, Grigorii, “The foreign policy of Ionel I. C. Brătianu in the vision of the foreign diplomats (January-February 1914)”, in *Romanian and European diplomacy. From cabinet diplomacy to the 21st century Challenges*, edited by Gh. Cliveti, Adrian-Bogdan Ceobanu, Adrian Vițelaru, Ionuț Nistor, Editura Universității Alexandru Ioan Cuza, Iași, Casa Editrice Trieste, 2012.
- STEANS, Jill, PETTIFORD, Lloyd, în colaborare cu Thomas Diez, *Introducere în relațiile internaționale. Perspective și teme*, Traducere: Mihnea Columbeanu, Editura Antet, București, 2005.
- TORREY, Glenn E., *Romania in World War I: A Collection of studies*, The Center for Romanian Studies, Iași, Oxford, Portland, 1999.
- Idem, *România în Primul Război Mondial*, Traducere din limba engleză de Dan Criste, Editura Meteor Publishing, București, 2014.
- WALT, Stephen M., *Originile alianțelor*, traducere Mihaela Boca, Editura Institutul European, Iași, 2008.
- WALTZ, Kenneth N., *Teoria politicii internaționale*, traducere de Nicoleta Mihăilescu, Editura Polirom, Iași, 2006.

Arhive:

Arhiva Națională Istorică Centrală, Fond Microfilme, Franța

Articole:

GORUN, Hadrian, “Considerations on the Romanian-Russian and Romanian-Bulgarian relations at the Beginning of World War I. A few Romanian and French Documentary Evidence”, în *Analele Universității din Craiova. Seria Istorie*, Anul XIX, nr. 1 (25)/2014.